

УДК 329.8(477,83+438)

**ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО СОЦІАЛІСТИЧНОГО РУХУ
У ДРУГІЙ РЕЧІ ПОСПОЛИТІЙ (1923 – 1926)****Ігор Береґ**

*Львівський інститут банківської справи УБС НБУ,
кафедра суспільних наук,
просп. Т. Шевченка, 9, 79005, Львів, Україна
e-mail: begej@i.ua*

Охарактеризовано діяльність політичних сил лівого політичного спектра Галичини – Української радикальної (УРП) та Української соціал-демократичної () партій. Визначено причини ліквідації УСДП у 1923 р., особливості культурно-просвітньої праці радикалів. Акцентовано на державницькій програмі УРП, несприятливих суспільно-політичних умовах роботи та репресіях влади.

Ключові слова: УРП, УСДП, Галичина, ідеологія, партійна програма, репресії.

Після поразки українців у національно-визвольних змаганнях, у новій суспільно-політичній ситуації в Галичині відроджується соціалістичний рух, основні представники якого – УРП та УСДП.

Проблему становлення соціалістичного руху в Галичині у перші роки приєднання її до складу Другої Речі Посполитої, за рішенням Ради послів держав Антанти щодо Східної Галичини від 14 березня 1923 р., розглядали сучасні українські й польські дослідники у руслі значно ширших завдань. У працях громадсько-політичних діячів, членів УРП-УСРП К. Коберського «За єдність у трудовому народі» [10], «Національна ідея. Звідки вона взялася і до чого змагає» [11], «Що таке самоосвіта і як до неї братися?» [12], а також І. Макуха [14], М. Стахіва [26] накреслено перспективи поширення соціалістичних ідей серед українців краю.

Сучасні українські вчені – Л. Зашкільняк [6], О. Красівський [13], І. Васюта [1], М. Швагуляк [33] заповнили окремі фрагменти досліджуваної теми, але не зосереджували особливої уваги на періоді становлення УРП та інших соціалістичних партій. Польські науковці (З. Запоровський [38], Ч. Бжоза [34], В. Менджецький [35], М. Шуміло [36], Р. Томчик [37]) намагалися охарактеризувати складні взаємини представників національно-державницьких партій із польським владним режимом.

Відсутність в українській і зарубіжній історіографії спеціальних розвідок, котрі б присвячувалися становленню соціалістичного руху в Галичині у Другій Речі Посполитій, актуалізує розвідку, змушує конкретизувати особливості відродження соціалістичних партій після занепаду в роки Першої світової війни та Польсько-української війни 1918-1919 рр., визначити форми роботи із українським населенням краю, розглянути базові принципи політичної платформи УРП й УСДП.

Передусім зазначимо, що радикали та соціал-демократи відстоювали різні політичні принципи. Перші – «орієнтацію на власні сили» (орієнтація на Антанту зумовила б «порабощення простого українського населення», а на Радянську Росію – створила би «ще більшу прірву між галичанами і простим українським людом

Наддніпрянщини, який не думає складати зброї» [16]); другі ж – стали на комуністичну платформу.

Власне, перехід УСДП у ліворадикальний табір спричинив занепокоєння центральних польських владних інституцій. Так, 14-15 жовтня 1923 р. поліція здійснила ревізії в партійному секретаріаті, у львівських редакціях і на квартирах лідерів УСДП. На півмісяця було заарештовано найактивніших діячів – А. Чернецького, С. Рудика, І. Галятинського та С. Волинця [8]. Під час розширеного засідання Головної управи УСДП 9 грудня 1923 р. поліція вчинила обшук. Переконавшись, що поодинокі репресії не дають бажаних результатів, а вплив УСДП може стати небезпечним для держави, Міністерство внутрішніх справ Польщі 9 грудня 1923 р. постановило взагалі «ліквідувати УСДП на території всієї держави у зв'язку з виразно комуністичним напрямком діяльності як самої партії, так і організацій і товариств, які перебувають під її впливом» [4].

Водночас, як уже згадувалося, УРП в умовах антиукраїнської політики Польської держави розпочала пропагувати політику «орієнтації на власні сили». У «Громадському голосі» 7 квітня 1923 р. у статті «Хто тепер впаде духом?» констатовалося: новий політичний курсозначав «вперту організаційну роботу відповідно даній історичній хвилі. Це значить відродження всіх культурних, політичних, господарських організацій», що передбачало «засіяти край січами, селянськими і робітничими спілками, зорганізувати наш трудовий міщанський елемент. Для інтелігенції це значить: відкинути від серця панські привички і інтелігентську пиху, а полюбити щирим серцем простий нарід, як рівних братів» [28].

Проблему ставлення УРП до Польської держави обговорювали на з'їзді партії, який відбувся 1–3 квітня 1923 р. Підсумком тривалого обговорення суспільно-політичної ситуації у краю стала резолюція, де зазначено: «Український народ не погодиться з окупацією західноукраїнських земель, бо повне соціальне визволення неможливе без здобуття національної самостійності, яка виявляється в можливості, даній робітничим масам кожної української етнографічної території, самим вільно вирішувати свою долю» [24]. Члени УРП вважали, що український народ буде докладати всіх зусиль, аби якнайшвидше досягнути повну незалежність на своїх землях, і буде боротися проти кожного, хто розшматував «на четверо українську територію» [24].

УРП визнала потребу створити спільний фронт усіх українських соціалістичних партій, головною метою діяльності котрих стане побудова незалежної Української Республіки. Делегати з'їзду виступили проти польської колонізації Західної України та «відбирання місцевому безземельному населенню верштату праці» [25]. Одночасно радикали засуджували польську владу за політику терору: «Карні експедиції, труси, тюрми, контрибуції і побої, ніже в ніякій правовій державі непрактиковані» [25].

Отже, радикали послідовно втілювали в теорії та на практиці те, що умовно називалося «українським соціалізмом», - його члени партії розуміли як таке громадське життя, такий суспільний порядок, де «люде будуть з собою жити більше по-людськи, як тепер, вони будуть жити по-товариськи, бо тільки в рівності й спільному господарстві над усім є корінь волі» [32]. Один із ідеологів партії Матвій Стахів, дещо гіперболізуючи ситуацію, зауважив: «Український соціалістичний рух створив з етнографічного українофільства політичну українську націю з визвольним ідеалом... Цей рух до досягнення національної і соціальної волі – це рух моральний, в інтересі цілоти трудового народу» [27]. У статті «Наше становище» зазначено: «УРП стоїть на самостійницько-соборницькій платформі і стремить до цілковитого визволення всіх

українських земель», адже «воля національна і нерозлучна із нею воля соціальна є найдорожчими скарбами українського народу» [18].

У 1924 р. 6 липня відбулася нарада представників політичних партій Західної України - УРП, УНТП, УПНР, УПСР, ХСП та Українського соціалістичного об'єднання «Селянський союз». Її підсумковим засіданням стала спільна заява «Про політичне становище краю», в якій представники партій Л. Бачинський, С. Голубович, С. Підгірський, С. Жук, О. Барвінський та М. Чучмай констатували, що «український народ непохитно обстоює своє природне право до незалежного державного життя», та засудили намагання польської влади односторонньо розв'язати українське питання як внутрішньодержавне. В ухваленій заяві учасники наради, засудивши силове приєднання західноукраїнських земель до Польщі, закликали «дорогою свобідного плєбісциту» реалізувати право на самовизначення [30].

Наприкінці 1924 р. – навесні 1925 р. однією із найпоширеніших форм організаційної роботи радикалів стали повітові віча, на котрих обговорювалися найболючіші для українських селян проблеми: боротьба за національне та соціальне визволення українського народу, українську школу й ін. Так, 22 грудня 1924 р. відбулося віче в Бережанах [23], а 11 січня 1925 р. – нарада Львівського повіту. Під час заходів М. Стахів, охарактеризувавши становище українських селян на Наддніпрянщині, зазначив: «Власне боротьбою досягало українське селянство успіхів і дальше буде боротися за свої права» [22]. Зауважимо, що основне завдання, яке постало перед доповідачем, а також іншими активістами радикальної та соціалістично-революційної партій у цей період, – «змалювати страшне становище, в якому опинилося українське селянство, та старатися найти та вказати шлях до ратунку» [3].

Починаючи від 1925 р., на вічах, котрі організували радикали, лунали «ясно зрозумілі для кожного селянина політичні гасла»: «Геть з польською колонізацією нашої землі!», «Геть із старостинськими невідповідальними комісарами в громадах!», «Українська школа для наших дітей!». Цими гаслами УРП сподівалася пояснити необхідність активного протесту проти польських безчинств, намагалася активізувати «малосвідомий сільський елемент» і в таким спосіб залучити його до загальнонаціональної боротьби.

Першого лютого 1925 р. відбувся з'їзд УРП [7]. 74 делегати з 18 повітів репрезентували 256 гмінних та повітових організацій. Заслухавши доповідь представника УПСР «Про міжнародне положення», з'їзд поринув у «широку дискусію, в якій головню забирали голос селяне» [7]. Акцентувалось також на необхідності об'єднання всіх українських соціалістичних партій, котрі борються за соціальне та національне визволення українського народу в одну політичну партію [7]. Зауважимо, що лише у 1925 р. УРП та УПСР, за словами І. Макуха, провели близько 98 віч та повітових конференцій [14].

Антипольські акції УРП зумовили спротив місцевих органів влади. Було заарештовано й засуджено чимало членів УРП, у тому числі О. Павліва, М. Стахіва, Р. Дашкевича, І. Копача та ін. Коментуючи подію, «Громадський голос» із обуренням писав: «І всюди на тих вічах [організованих радикалами. – І.Б.] крутились явні і тайні висланники й платні прислужники польської влади, які пильно слідили кожне сказане слово, чи не можна би до нього причепитися, перекрутити його так, щоби можна було б «законно» радикалів всадити в тюрму. Не вистарчало хитро продуманого брехливого донесення шпика чи жандарма...» [20].

Після численних донесень жандармерії, 7 жовтня 1925 р., М. Стахів разом із О. Павлівим, Р. Дашкевичем, І. Копачем постали перед Львівським судом. Прокурор А. Гіртнер інкримінувала підсудним «порушення громадського спокою» (ст. 65 Кримінального кодексу Польської держави). Однопартійці наголошували: «Цей процес – це страх перед усвідомленням народу, це спроба припинити цю широку організаційну роботу, яку розпочала весною ц. р. й веде даліше УРП. При допомозі процесів і тюрми хоче польська влада спинити організацію українського працюючого народу» [3].

Один із перших резонансних політичних судових процесів над представниками легальних українських політичних партій на західноукраїнських землях, після введення краю до складу Другої Речі Посполитої, привернув увагу широкої української громадськості. На захист М. Стахіва і його соратників виступили відомі українські адвокати – Л. Ганкевич та І. Волошин (Львів), І. Брикович (Тернопіль), І. Кіцула (Самбір), І. Новодворський (Коломия) та Л. Бачинський (Станислав). Останній, зокрема, стверджував, що «той чи інший засуд не змінить нічого, бо на місце засуджених стануть нові люди, котрі будуть добиватися волі для українського народу» [20].

Суд над М. Стахівим тривав чотири дні (7–10 жовтня). У перший день роботи суду було зачитано акт обвинувачення, в якому зазначалося: члени УРП намагалися «збудити ненависть і погорду проти форм влади й адміністрації держави..., закликвали до непослуху, спротиву й опору проти законів, розпорядків і заряджень публичних властей» [19]. Вислухавши обвинувачення, захисники підсудних аргументували: «Радикальна партія є соціалістичною, а тому вона не розпалює націоналістичного шовінізму, але разом з тим вона бореться не тільки за права українського працюючого народу, але й за право всіх працюючих на Західній Україні. Польський селянин також повинен дістати землю, але в корінній Польщі, а не коштом українських селянства. Що ж до того, що так, як говорили бесідники, на вічах дійсно є, на це можна привести докази» [19].

Тема важкого становища українського селянства у краї домінувала у виступі М. Стахіва на віче у Ременові. На суді він детально відтворив зміст свого виступу, де йшлося про потребу надати українським безземельним селянам землю, щоб припинити його «напівголодне життя». «Коли я наводив цифри, – обґрунтовував під час виступу у суді М. Стахів, – то я не потребував давати ніякої оцінки, бо вони говорять самі за себе. Як прокурор говорить про мою вину, то я відповідаю, що не моя вина, коли показав у рефераті ці числа, а вина тих, котрі числа викликали в життя... Про форму правління Польщі не говорив, бо це не входило в мій реферат...» [19].

Обвинувачені лише «домагалися справедливого розподілу землі для всіх працюючих на українській землі без різниці народності, - акцентував Л. Бачинський. Але вони слушно виступали проти колонізації української землі, котра й так вже перелюднена... Обвинувачені не просять ні милосердя, ні вибачення, а тільки безсторонньої справедливості...» [19].

Заслухавши 8–9 жовтня свідків, які «спростували твердження прокурора», а також тригодинний виступ Л. Бачинського й інших захисників підсудних, суд 10 жовтня виніс вердикт. Обвинувачені, проте, не визнали вини та не «відреклися від своїх вчинків». І хоча суд «був зложений майже виключно з поляків», вимоги прокурора все ж таки були відхилені. «Не допомогло прокуророві навіть те, – констатував часопис «Громадський голос», – що він чорними красками малював небезпеку радикального руху для Польщі й пригадував польським громадянам, що вони мусять тямити про 1-го листопада 1918 р.» [21].

Судовий процес над М. Стахівим та іншими членами УРП і УПСР згуртував соціалістичні сили й остаточно переконав у необхідності створення єдиної партії. Про це попередньо уже йшлося на з'їзді УРП у лютому 1925 р. Уже 14 березня того ж року із представників цих партій, а також членів соціалістичного об'єднання «Селянський союз» створено комісію, основне завдання якої полягало в опрацюванні спільної програми [4]. Від імені УПСР до комісії увійшли М. Стахів та С. Жук. Перемовини тривали упродовж 1925 р., однак, зважаючи на радянофільську орієнтацію «Селянського союзу» та цілковите несприйняття радянської влади на Наддніпрянщині іншими учасниками переговорного процесу, завершилися виключенням представників Союзу із комісії [4].

Зважаючи на важкі суспільно-політичні умови праці, 24 січня 1926 р. на з'їзді у Кременці члени УПСР прийняли рішення про об'єднання із УРП, а 14 лютого цього ж року в залі Музичного інституту ім. Лисенка у Львові відбувся довгоочікуваний об'єднаний конгрес УРП та волинської групи УПСР. На з'їзд прибули делегати 22 повітових організацій Східної Галичини та 3 повітових організацій Волині [3]. Серед учасників конгресу – представників УПСР, вирізнялися С. Жук та М. Стахів, які увійшли до редакційної й організаційної комісії і мали б «улегшити працю в нарадах з'їзду» [9]. Учасники конгресу прийняли рішення про об'єднання УРП та волинської групи УПСР і утворення політичної організації «українських працюючих мас села і міста» – УСРП [29]. Основна мета УСРП, зазначав М. Стахів, полягала у «боротьбі за соціальне і національне добро українського працюючого народу, – цебто соціальне й національне визволення українського працюючого народу від усякого визиску, утиску, несправедливості». Головою партії обрали Л. Бачинського, заступниками – С. Жука й І. Макуха, М. Стахіва секретарем. Останній увійшов до складу Головного Секретаріату, очоленого О. Навроцьким [26].

Отже, утворення УСРП завершило складний період українського соціалістичного руху Галичини. У нових суспільно-політичних умовах члени УРП та УСДП опинилися під жорстоким тиском місцевих органів влади, котрі, усвідомлюючи загрозу з боку українських соціалістичних партій, намагалися ліквідувати та знешкодити небажаних політичних опонентів. У підсумку – наприкінці 1923 р. була ліквідована УСДП, а упродовж 1923–1925 рр. заарештовано провідних діячів УРП. Однак, незважаючи на репресії, УРП продовжувала відстоювати тактику «орієнтації на власні сили», налагодила співпрацю із ідейно спорідненими політичними силами, організувала численні віча у повітах краю, що піднесло авторитет політичної сили серед українців Галичини.

Список використаної літератури:

1. *Васюта І.* Політична історія Західної України (1918 – 1939). – Л., 2006. – 312 с.
2. В ім'я власної сили і волі // *Громад. голос.* – 1930. – 6 верес. – С. 1.
3. Державний архів Івано-Франківської області, ф.2, оп.1, спр.294, арк. 16.
4. Державний архів Львівської області, ф.271, оп.1, спр.291, арк. 6.
5. Державний архів Тернопільської області, ф.231, оп.1, спр.574, арк.48.
6. *Зашкільняк Л.* Україна-Польща в ХХ столітті: від конфліктів до порозуміння / *Леонід Зашкільняк // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність* – Л., 2008. – Вип.17. С.13–18.
7. Звіт і резолюції зі з'їзду УРП // *Громадський голос.* – 1925. – 14 лют. – С.1.
8. Земля в воля. – 1923. – 24 жовт.

9. З'їзд Української соціалістичної радикальної партії // Громад. голос. – 1925. – 20 лют. – С.2.
10. *Коберський К.* За єдність у трудовому народі / К. Коберський. - Л.: Накладом видавн. кооперативи “Громада”, 1928. – 24 с.
11. *Коберський К.* Національна ідея. Звідки вона взялася і до чого змагає К. Коберський, В. Левинський. – Л.: Накладом «Самоосвіти», 1937. – 33 с.
12. *Коберський К.* Що таке самоосвіта і як до неї братися? – Л.: Накладом “Укр. Робітничого Дому”, 1930. – 29 с.
13. *Красівський О.* Галичина у першій чверті ХХ ст. Проблеми польсько-українських стосунків / Орест Красівський. – Л., 2000. – 416 с.
14. *Макух І.* На народній службі. Спогади / Іван Макух. – Дітройт, 1958. – 423 с.
15. *М.С.* Віра у велич нації / М. С. // Громад. голос. – 1937. – 1 трав. – С.2.
16. *М.С.* Нічого нового під сонцем / М. С. // Громад. голос. – 1936. – 3 жовт. – С.2.
17. *М.С.* Поміч у нас / М. С. // Громад. голос. – 1938. – 28 жовт. – С.2.
18. Наше становище // Громад. голос. – 1923. – 1 верес. – С. 1.
19. Наші товариші перед судом // Громад. голос. – 1925. – 17 жовт. – С.2.
20. Не буде спокою // Громад. голос. – 1925. – 25 верес. – С. 1.
21. Не можемо й не будемо мовчати // Громад. голос. – 1925. – 17 жовт. – С.1.
22. Повіт Львів // Громад. голос. – 1925. – 24 січ. – С.2.
23. Посольське справоздання в Бережанах // Громад. голос. – 1925. – 7 лют. – С.3.
24. Резолюції партійного з'їзду української радикальної партії з дня 1 квітня 1923 року // Громад. голос. – 1923. – 7 квіт. – С. 3.
25. Резолюції першого повоєнного з'їзду Української радикальної партії // Українська суспільно політична думка в ХХ столітті.– [Б.м.], 1983.– Т. 2.
26. *Стахів М.* Демократія, соціалізм та національна справа / М. Стахів // Громад. голос. – 1936. – 17 жовт. – Ч. 40. – С. 6.
27. *Стахів М.* Проти хвиль / М. Стахів. – Л.: [б.в.], 1934.
28. Хто тепер впаде духом // Громад. голос. – 1923. – 7 квітня. – С. 1.
29. Центральний державний архів ГО України, ф.6, оп.6, спр.308, арк.1.
30. Центральний державний історичний архів України у м. Львові, ф.166, оп.1, спр.11, арк.35.
31. Чим є для нас соціалізм і демократія // Громад. голос. – 1931. – 21 липн. – С.2.
32. Чого хоче Українська Соціалістично-Радикальна партія. – Л.: [б.в.], 1926.
33. *Швагуляк М.* Польсько-українська конфронтація на зламі 20–30-х років ХХ ст.: проблеми історіографії / Михайло Швагуляк // Пробл. слов'янознавства. – Л., 1996. – Вип.48. – С.53–62.
34. *Brzoza Cz.* Ukraincy w izbach ustawodawczych Drugiej Rzeczypospolitej / Czesław Brzoza // Ukraińskie tradycje parlamentarne. XIX–XX wiek. – Kraków, 2006. – S.185–208.
35. *Mędrzecki W.* Druga Rzeczpospolita w historiografii polskiej po 1989 roku / Włodzimerz Mędrzecki // Historycy Polscy i Ukraińcy wobec problemów XX wieku. – Krakow, 2000. – S. 11–20.
36. *Szumilo M.* Antoni Wasynczuk (1885–1935). Ukraiński działacz narodowy i polityk / Mirosław Szumilo. – Lublin, 2006. – 147 s.
37. *Tomczyk R.* Ukraińska Partia Radykalna w II Rzeczypospolitej. 1918–1926 / Ryszard Tomczyk. – Szczecin, 2007. – 284 s.

38. *Zaporowski Z. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1939. Działalność posłów, parlamentarne koncepcje Jozefa Pilsudskiego, mniejszości narodowe / Zbigniew Zaporowski. – Lublin, 1992. – 265 s.*

**ВОЗРОЖДЕНИЕ УКРАИНСКОГО СОЦИАЛИСТИЧЕСКОГО
ДВИЖЕНИЯ
ВО ВТОРОЙ РЕЧИ ПОСПОЛИТОЙ (1923 - 1926)**

Игорь Беґей

*Львовский институт банковского дела УБД НБУ,
кафедра общественных наук,
просп. Т. Шевченко, 9, 79005, Украина
e-mail: begej@i.ua*

Характеризуется деятельность политических сил левого политического спектра Галичины – Украинской радикальной (УРП) и Украинской социал-демократической (УСДП) партий. Определяются причины ликвидации УСДП в 1923 г., особенности культурно-просветительной работы радикалов. Акцентируется на государственной программе УРП, неблагоприятных общественно-политических условиях работы и репрессиях власти.

Ключевые слова: УРП, УСДП, Галичина, идеология, партийная программа, репрессии.

**RENAISSANCE OF UKRAINIAN SOCIALIST MOVEMENT
IN THE SECOND POLISH REPUBLIC (1923 — 1926)**

Ihor Beheï

*Lviv Institute of Banking the University of Banking of the National Bank of Ukraine,
Department of Social Sciences,
Avenue T. Shevchenko 9, 79005, Lviv, Ukraine*

Characterized by the activities of political forces of the left of the political spectrum Galicia - Ukrainian radical (URP) and the Ukrainian Social Democratic (USDP) parties. Determine the cause of the elimination of the USDP in 1923, especially cultural and educational work of radicals. Focuses on the state program of URP, adverse socio-political conditions of work and the repression power.

Keywords: URP, USDP, Galicia, ideology, party program, repression.